

УДК 821.161.09»199»(075.8)

ОПОЗИЦІЯ ДУХОВНЕ/ТІЛЕСНЕ В ПОРТРЕТІ «ПОКОЛІННЯ 2000–Х» (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗИ ОЛЬГИ БРЕЙНІНГЕР)

Олена Олександрівна Василевич

orcid.org/0000-0003-0877-007X

elena_vasilevich@yahoo.com

кандидат філологічних наук, асистент,

кафедра російської філології, Інститут філології,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. В статті досліджується роман Ольги Брейнінгер «В Радянському Союзі не було аддеролу» і цикл оповідань «Життя на злет». Демонструється концептуальна єдність творів щодо зображення молодого покоління та послідовність манери оповіді, співпадіння системи мотивів роману і оповідань. У дослідженні увиразнюються декілька векторів інтерпретації опозиції духовне / тілесне: переосмислення духовного й редуція його до ідейного, редуція тілесного, зображення перверзії, комплексів, зміненого стану свідомості, перепрограмування свідомості. Доводиться, що письменниця травестує традиційне релігійне тлумачення взаємовідносин духовного й тілесного, провокаційно десакралізує духовне. Увиразнюються риси перехідного художнього мислення: зображення світу як «перевернутого», трагічне апокаліптичне світосприйняття, міфологізація, зображення субкультури. Характеристика «перевернутого» безумного світу корелює із образом безумця, жертви й потенціальної загрози жорстокому світові.

Ключові слова: «покоління Y», екзистенціальна свідомість, тіло, хвороба, «нова відвертість», перехідне мислення.

Проза російсько-німецької письменниці О. Брейнінгер ще тільки починає вивчатися після блискавичного дебюту роману «В Радянському союзі не було аддеролу» (2018) та серії психологічних оповідань. Роман отримав високі оцінки критики (роман увійшов у лонг-лист престижних премій «Національний бестселер» і «Велика книга»), схвальні відгуки письменників, особливо представників «покоління 90-х», які відчували в ньому продовження важливих інтенцій молодого літератури. Власне, спільним у відгуках стало визнання актуальних загальнокультурних аспектів твору, які гостро сприймаються у різних національних контекстах. Думка Романа Сенчина про те, що твір виходить за межі суто літератури співпадає із дефініціями автора роману свого покоління як «дітей глобалізації». В такому ж ключі характеризує твір і визнаний прозаїк Ольга Славнікова, підкреслюючи актуальність твору «по обидві сторони океану», тобто в європейських і американських реаліях (США – нинішнє місце проживання О. Брейнінгер). Отже, майстри слова визначають системну особливість прози молодого письменниці – інтенцію до найширших узагальнень у зобра-

жені культурної кризи та геополітичних зрушень. Очевидним, на наш погляд, є й новаторство твору, що полягає у виокремленні й поєднанні загальних рис світосприйняття молодого покоління у глобалізованому світі, художньому дослідженні національного й загальнокультурного у світосприйнятті молодого покоління. Саме це зумовлює актуальність дослідження прози письменниці.

Перспективним аспектом вивчення прози Ольги Брейнінгер є визначення своєрідності портрета покоління. Тема генерації, дійсно, у романі та оповіданнях є центральною, не випадково видавництво «АСТ» запропонувало підзаголовок «роман покоління». Письменниця продовжує важливий вектор розвитку сучасної літератури в цілому – увиразнення й легалізація самосвідомості покоління як культурної спільноти. Подібний феномен вивчався літературознавцями на матеріалі різних національних літератур але в аспекті досягнень покоління попереднього – «генерації 1990–х», це праці Н. Пахсарьян, Е. Соколової, А. Білобратова, Н. Мірошніченко, Г. Мережинської, Н. Віноградової та ін. Врахування досвіду цих досліджень надзвичайно важливе у встановленні ідейного та поетологічно-

го наслідування й новаторства у зображенні нової генерації в творах молодих авторів.

В цьому плані перспективним конкретним ракурсом вирішення проблеми може бути увиразнення опозиції духовне / тілесне в образі покоління.

Метою статті є встановлення значень й смислових модифікацій категорій «духовне», «тілесне» у культурному й екзистенціального самовизначенні людини «покоління Y» й узагальненому образі генерації («ми») в прозі Ольги Брейнінгер.

Особливість інтерпретації тілесного й духовного в прозі молодої письменниці зумовлена, на наш погляд, перехідним художнім мисленням: акцентуванням зміни картини світу, перевертанням аксіологічних полюсів (в результаті чого «духовне» втрачає свій статус і редукується до «ідейного»), створенням особливої моделі героя – жертви тотальних геополітичних, світоглядних змін і, одночасно, потенціального внутрішнього ворога «неправильного» світу «Діти глобалізації з гострими зубами» [2, 2018, с. 199], – так характеризує своє покоління героїня роману. Увиразнюються типові риси – націленість на перемогу, сприйняття життя як виклику, аксіологічна дезорієнтованість, самотність, зневага до авторитетів, «бездомність», високий інтелект, протестні інтенції. Формування подібної самосвідомості покоління стає результатом загальних культурних катаклізмів, а в конкретному випадку – сюжету життя героїні – є наслідком культурного шоку від втрати «дому», випробувань еміграції, проблематизації діалогу культур, руйнації ілюзій мультикультуралізму. В результаті формується модель самовизначення як вічної емігрантки, подорожуючої, борця за самоутвердження й визнання.

За наявності подібної концепції природним стає увиразнення саме опозиції духовного/тілесного, контрастність мислення, зображення різноманітних перверзій, комплексів, хворобливих станів, тобто тих явищ, які входять у спектр поняття «тілесності», яке притаманне некласичній філософії і сприяло усуненню класичного «трактування суб'єкту як трансцендентального» [5, с. 485].

У даному випадку така інтерпретація посилюється перехідним мисленням і постмодерністською увагою до маргінальних явищ.

У прозі О. Брейнінгер можна виокремити декілька векторів інтерпретації опозиції «духовне» / «тілесне».

Перший пов'язаний із характеристикою інтенцій певної субкультури – студентів Оксфорду, до

цієї спільноти належить на певному етапі героїня роману, вона вважає спільноту елітою, вершиною покоління. У цьому субкультурному світобаченні духовне заміщується ідейним, а саме спрямованістю стати переможцями, найкращими, елітою світовою. Одночасно духовне заміщується містичним і навіть інфернальним, що входить у міф як ядро субкультури. Відтворюється містична атмосфера Оксфорду: символічні «двері», двійники, легендарний план локусів, згадки про героїв-переможців. Особливо загадковим стає зовнішній і внутрішній «шум» Оксфорду, який нашіптує над ліве вухо вимогу й спокусу бути першим, достойним міфологізованих попередників, пробитися, перемагати усіма засобами. Редукція духовного до ідейного суттєво деформує не тільки першу категорію опозиції, а й другу – тіло. Причиною стає моральне й фізичне виснаження борця за перемогу («<...> за два роки ці клопоти перетворили мене з людини внутрішніх конфліктів на поламаану та змучену» [2, с. 24]), манія підпорядкувати тіло своїй меті, фактично, максимально використати свої фізичні ресурси заради втілення ідеї самоутвердження: «Людина, її фізична оболонка не мають значення, вони лише носії ідеї», тіло навіть перешкоджає: постійно «хибить і потребує сну, відпочинку, глюкози, доброти до себе», в той час, як «важливими є тільки ідеї» [2, с. 25]. Втому й виснаженість тіла можна, за думкою героїні, легко приховати, підтримуючи «візуальну форму», а от «зміст» (тобто ідею, основну мету, що центрує особистість) необхідно захищати.

Контраст ідейного/тілесного перевертається й висвітлює їх зв'язок, що травестує середньовічні уявлення праведників про необхідність обмежувати тілесні потреби заради духовного вивищення. В уявленні героїні роману, пригнічене й хворобливе тіло естетизується й набуває сакральних рис. Вона називає цей стан «святою анорексією» порівнюючи власну зовнішність (худорлявість, прозорість) і самопочуття (свідомість, змінену голодуванням і втому) із зображенням святої Інеси на картині Хосе Рібери. Анорексія дає ефект зміненого стану свідомості, а він, начебто, відкриває нові можливості досягнення світу й, відповідно, просування вперед і вгору тим молодим людям, які існують у ситуації «виклику» й боротьби за себе «Суть цього феномену саме у необхідності постійної підтримки challenge як свого роду самоідентифікації» [2, с. 62].

Паралельно «свята анорексія» дозволяє героїні змодельовувати власний імідж, доволі оманли-

вий для оточуючих і символічний для самої себе. Це внутрішня сила при зовнішній витонченості і беззахисності, образ служителя ідеї (справедливість якої є проблематичною для автора і читача). «Саме тоді я й перестала їсти, коли розібралася у тому, що нема жодного зв'язку між душею і тілом і нема сенсу вкладатися у фізичне, коли тебе цікавлять лише ідеї. А мене цікавили ідеї, і тепер я бачила, що одухотворена худоба завжди більш вивищена, ніж квітуче здорове тіло» [2, с. 109]. Анорексія дає відчуття розширення свідомості, швидкого досягнення тайн науки і, одночасно, підтримує суперідею власної обирності. Показово, що ця перверзія зображується як постійна набутого риса героїні, вона притаманна оповідачці на всіх етапах оксфордського та американського життя, синтезуючи різний досвід у єдине спрямування – досягнення перемоги, першості: «Коли вилиці починають випирати, як деталі металокожухи, приходиться відчувати надлюдину» [2, с. 110].

Такий саме ефект – розширення свідомості і пригнічення тіла – дає інша перверзія. Це вживання ліків, зокрема, стимулятора аддерола, що збуджує сили діяти, боротися за першість, і, по контрасту, снодійного. Аддерол спокушає ілюзією «гострої насолоди власним розумом», дарує «безумний, голодний погляд неодмінного переможця» [2, с. 60]. Як і «свята анорексія», медикаментозна ейфорія пов'язана із ідеєю надлюдини (передмова до розділу п'ятого це фіксує прямо: «<...> розповідаю про те, що є спільним між аддеролом і прокрустовим ложем надлюдини» [2, с. 95]. Показовим є те, що аддеролом захоплюється не лише одна героїня, а й «обране коло» націлених на перемогу й конкурентність оксфордців, тобто у межах субкультури формується своя каста «посвячених».

Складається ситуація, коли хибна ідея відсторонює духовне і спотворює здорове тілесне, формуючи систему перверзій. Вони, своєю чергою, накладаються на підготовлений ґрунт – комплекси молодого покоління, набуті в результаті перехідних, кризових культурних і геополітичних факторів та специфіки певних субкультур.

Другий ракурс дослідження світосприйняття покоління крізь призму опозиції духовне / тілесне зумовлений саме виокремленням і художнім аналізом комплексів, хворобливих станів, притаманних генерації, а, можливо, ширше – сучасникам в цілому. До таких передусім відноситься «синдром дефіциту уваги», він характеризується як тотальна «соціально-сконструйована хвороба»

[2, с. 59], яка вражає усіх, хто живе у «неправильному» й дегуманізованому світі, але переживання саме молодим поколінням тотальної самотності, бездомності інтерпретується як найбільш болісне, інфантильно небезпечне й таке, що провокує зворотню безжальну відповідь. Так, у фінальному фантастичному зверненні героїні (яка, можливо вже стала «надлюдиною» у наслідок експерименту) до лідерів «великої двадцятки» оприлюднюється самохарактеристика і загроза – покоління має «невтомну жагу руйнування, в якій я і такі, як я, зжремо усе, що нам не дорого, – тобто усе» [2, с. 198–199].

На цей загальний синдром дефіциту уваги і комплекс помсти неправильному світові накладається негативний досвід центральної героїні, особливо такі моменти, які спонукали до виявлення і спротиву нав'язаному суспільством комплексу неповноцінності, другорядності, меншовартості. Це шок еміграції, стражденна «Одіссея» Європою, відчуття безпритульності, проблематичності культурного діалогу й не співпадиння культурних кодів тощо. Тобто моделюється образ, який максимально концентрує авторські уявлення про вразливість і дезорієнтованість сучасної молоді людини, сформованої перехідним станом світу, перверзії духа і тіла «покоління Y».

Це стає підґрунтям формування ще одного ракурсу проблеми: саме така, переламала, молода людина, що гостро переживає зміну світоглядних і культурних парадигм, знаходиться в осерді численних зовнішніх і внутрішніх конфліктів, стає благодатним матеріалом для сучасних маніпуляторів свідомості. Професор Карлоу, плекаючи мрію створення нової надлюдини, обирає саме героїню, її свідомість об'єктом експерименту із перепрограмування особи. Методика експерименту теж стає руйнівною для душі і тіла героїні. Професор «проробляє» комплекси, пов'язані із ностальгією, розлукою, тугою, застосовує архетипи, на яких вони базуються, намагається «розірвати рівновагу, привести в дію усі принципи точки конфлікту й порушити баланс взаємодії тіла та розуму, ввести їх у стан війни за дух <...>» [2, с. 20]. Фактично сучасний вчений-філолог наперекір гуманістичним спрямуванням своєї галузі долучається до змагання з фізиками за владу над світом, створення універсальної зброї, якою і має стати перепрограмована людина. Замість традиційної бомби пропонується надлюдина, яка буде вирішувати, коли саме і як бомбу застосовувати.

В межах такого аспекту розгляду проблеми духовне повністю нівелюється, тілесне деформується, і над ними вивищується штучно створена й роботизована модель надлюдини. Подібна небезпека, описана в антиутопічному ключі, викликає протест автора і бунт героїні. В контексті нашої теми показовим є той факт, що для експерименту обирається не представник старого покоління із усталеними орієнтирами, а хитка й дезорієнтована молода людина.

В усіх оповіданнях циклу «Життя на зліт» увага автора зосереджується на шляху до успіху, що сприймається як ініціація. Роман і оповідання поєднує зображення молодої людини, побудова оповіді від першої особи рефлектуючої героїні, зображення конфлікту між жорстоким світом і особистістю, але саме в оповіданнях акцентується безумство як результат знесилення й бунту особи, що переживає поразку у боротьбі із неправильним світом. Високий рівень узагальнення забезпечує поліфонічність творів циклу: кожен продовжує історію героїнь і надає слово тим персонажам, що були другорядними у попередніх текстах.

Постійними мотивами у зображенні свідомості героїнь стають безпричинний страх, паніка, турбота. Цей шлях рідко приводить до злету («Віра Ванг»), частіше зображене падіння вниз, хвороба, розрив комунікації із соціумом, біполярний розлад. Проводиться постійна паралель між хитким «безумним» світом і духовною хворобою героїнь. Наприклад, оповідачка в «Тіндері та окрім нього» вивчає сучасні війни як «продукти діяльності груп особливих інтересів», розбирає «оонівські методики для аналізу тяглих територіальних конфліктів», пише роботу про «холодну війну» [2, с. 210], цікавиться саме «табірною прозою» і можливостями революційних зрушень у сучасній літературі, навіть стосунки із приятелем набувають вигляду «геополітичних перемовин», в яких ніхто не поступається. В оповіданні «Віра Ванг» героїня так розтлумачує схожі наукові й виробничі інтереси: «<...> становлення нинішнього покоління супроводжувалося соціальними катаклізмами й руйнацією, відчуттям світового хаосу, що зростає. <...> Лейтмотивом нашої юності було смутне відчуття того, що десь завжди йде війна <...> все це <...> перетворилося в єдине ціле, в єдиний світ, який ми знаємо. <...> постійне відчуття екзистенціального хаосу <...>» [2, с. 243]. В цьому контексті безумства й хаосу світу логічними стають перверзії: тіло наче

мститися за заповідане, відмовляється діяти «в режимі автомату», ламається; героїня випадає з моделі «працюючої машини», свідомість засмоктує «темрява», що не дає пригадати, як повернутися назад і стати «переможецею», щось довести собі і світові («Віра Ванг»). Героїня перетворюється не просто в екзистенціально дезорієнтовану людину, а в таку, що рефлектує власну хворобу й болісно шукає орієнтири, за які б можна було «зачепитися», щоб знайти дорогу до себе, той стрижень, навколо якого можна було б зібрати себе заново з окремих часток (оповідання «Маленькі безстрашні жіночки з Брайтон-Біч»). В оповіданнях дається детальний опис станів біполярної дисфункції, втрати соціалізації («Країна Аерофлот»), маній, «ходіння по колу». Результати такої боротьби зі світом і собою (свідомістю, тілом) змальовуються як доволі контрастні, що видає трагічне світобачення письменниці й відбиває відчуття екзистенціальної не гарантованості, «закинутості» у ворожий світ, притаманне молодому поколінню.

Висновки. Переосмислення опозиції духовне/тілесне стає важливим ракурсом художнього дослідження світобачення «покоління 2000-х» у прозі Ольги Брейнінгер. У творах складається нова образна модель «дітей глобалізації», увиразнюються її системні риси, розширюється ракурс зображення соціокультурного явища, від самосвідомості героїні роману й поліфонізму голосів оповідачок в оповіданнях – до узагальнення субкультури (молода еліта Оксфорду) і, зрештою, до колективного «ми» усієї генерації.

Векторами переосмислення духовного / тілесного стають:

редукування духовного до ідейного із пониженням до ідеї успіху, першості й образу автоматизованої надлюдини;

травестування традиційного протиставлення духовного тілесному, десакралізація їх конфлікту;

паралельне пониження тілесного й зображення тіла як машини, експлуатованого матеріалу;

зображення змінених станів свідомості;

акцентуація перверзій, духовних хвороб як результатів взаємодії інфантильної особистості із безумним світом;

Спектр інтерпретацій духовного і тілесного є доволі широким.

Авторську інтенцію трактуємо як заклик до боротьби із перверзіями «неправильного» світу й хибними цілеспрямуваннями молодого покоління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Белобратов А. В. Австрийская литература 1990–х годов: В ожидании шедевра // Постмодернизм: что же дальше? (Художественная литература на рубеже XX–XXI вв.) Сб. науч. тр. / РАН ИНИОН. – М., 2006, – С. 78–100.
2. Брейнингер О. В. Советском Союзе не было аддерола: роман. – М.: АСТ, 2013. – 352 с.
3. Василевич Е. А., Мережинская А. Ю. Литература «поколения 90–х». Учеб. пособие. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев: Логос, 2018. – 194 с.
4. Виноградова Н. В. Французская проза на рубеже XX–XXI: Эстетические поиски «Новой художественности» // Постмодернизм: что же дальше? Сб. науч. тр. / РАН ИНИОН, 2006.
5. Ковалів Ю. Тілесність / Літературознавча енциклопедія. У двох томах. Том 1. – К.: Видавничий центр «Академія», 2007. – 485 с.
6. Мережинская А. Ю. «Поколение 90–х» и «двадцатилетние». Типологические черты литературного направления // Русская литература. Исследования. Сб. науч. трудов. / Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Институт литературы им. Т. Г. Шевченко НАНУ. Редкол. Мережинская и др. – К.: «СПД Карпук С.В.», 2009. – Вып. 13.
7. Мірошніченко Н. Сучасна українська драматургія в контексті теорії поколінь // Курбасівські читання. – 2006. – №1. Театр: континуум, коди, парадокси інтерпретації. – С. 36–55.
8. Панова О. Ю. Пути современной прозы Великобритании и США // Постмодернизм: что же дальше? (Художественная литература на рубеже XX – XXI вв.): Сб. науч. трудов. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – С. 142–177.
9. Пахсарьян Н. Т. Современный французский роман на путях преодоления кризиса // Постмодернизм: что же дальше? (Художественная литература на рубеже XX – XXI вв.): Сб. науч. трудов. – М.: ИНИОН РАН, 2006. – С. 8 – 43.

REFERENCES

1. Belobratov A. Avstriiskaya literatura 1990-h: v ozhidanii shedevara [Austrian literature of the 1990th: waiting for the masterpiece]. In: Postmodernism: chto dalshe? (Hudozhestvennaya literatura na rubezhe XX –XXI vv) [Postmodernism: what is next? (Fiction at the turn of the XX – XXI centuries). RAN UNION, M, 2006, P. 78–100. (in Russian).
2. Breininger O. V Sovetskom Soyuze ne bylo adderola [There was no adderol in the Soviet Union]. – M, AST, 2013, 352 p. (in Russian).
3. Vasylevych O., Merezhinska G. Literatura «Pokoleniya 90-h». [Literature of the «Generation of the 1990th»] ucheb.posobie. Kyiv National Taras Shevchenko University, Kyiv, Logos, 2018, 194 p. (in Russian).
4. Vinogradova N. Franzuzskaya proza na rubezhe XX–XXI: Esteticheskie poiski «Novoi khudozhestvennosti» [French prose at the turn of the XX–XXI: Aesthetic quest for the «New Art»]. In: Postmodernism: chto dalshe? (Hudozhestvennaya literatura na rubezhe XX –XXI vv) [Postmodernism: what is next? (Fiction at the turn of the XX – XXI centuries). RAN UNION, M, 2006. – 485 p. (in Russian).
5. Kovaliv Y. Tylesnist [Physicality] / Literary Encyclopedias. in vol. Vol1. Kyiv, Publishing House, 2007, 485 p. (in Ukrainian).
6. Merezhinskaya G. «Pokoleniye 90–h» i «dvadcatiletniye». Tipologicheskie cherty pokoleniya [Generation of the «1990th» and «twenty–years–old». Typological features of literary direction] In: Russian Literature. Researches. Sbornik nauchnykh трудов, Kyiv National Taras Shevchenko University, Taras Shevchenko Literature Institute, «SPD Karpuk», 2009, vol.13. (in Russian).
7. Miroshnichenko N. Suchasna ukrainska dramaturgiya v konteksti teorii pokolin [Contemporary Ukrainian drama in the context of the theory of generations]. In: Kurbasivski chitannya, 2006, N1. Theatre: kontinium, kody, paradoxy interpretacii, P. 36–55. (in Ukrainian).
8. Panova O. Puti sovremennoi prozy Velikobritanii i SSHA [Ways of Modern Prose of Great Britain and the USA]. In: Postmodernism: chto dalshe? (Hudozhestvennaya literatura na rubezhe XX –XXI vv) [Postmodernism: what is next? (Fiction at the turn of the XX – XXI centuries). RAN UNION, M, 2006, P. 142–177. (in Russian).
9. Pakhsar'yan N. Sovremennyi francuzskii roman na putyakh preeodoleniya krisisa [Modern French novel on ways to overcome the crisis]. In: Postmodernism: chto dalshe? (Hudozhestvennaya literatura na rubezhe XX –XXI vv) [Postmodernism: what is next? (Fiction at the turn of the XX – XXI centuries). RAN UNION, M, 2006, P. 8 – 43. (in Russian).

**THE SPIRITUAL / BODILY OPPOSITION IN THE PORTRAIT OF THE
«GENERATION OF THE 2000S» (BASED ON OLGA BRAININGER'S FICTION)**

Olena Vasylevych

orcid.org/0000-0003-0877-007X

elena_vasilevich@yahoo.com

PhD, Assistant, Russian Philology Department,

The Philology Institute, Kyiv National Taras Shevchenko University

Abstract. *The article explores Olga Braininger's novel «There was no Aderolo in the Soviet Union» and the cycle of short stories «Life to the High». It demonstrates the conceptual unity of works imaging younger generation and the sequence of stories' style, as well as the coincidence of the motif systems in the novel and the short stories. The study reveals several vectors of the spiritual / physical interpretation of the opposition: the rethinking of the spiritual and its reduction to the ideological, the reduction of the physical, the image of the perverts, complexes, the changed state of consciousness, the reprogramming of consciousness. The paper argues that the writer travesties the traditional religious interpretation of spiritual and physical relationships provocatively desacralizing the spiritual. The features of transient artistic thinking are distinguished: the image of the world as «reversed», the tragic apocalyptic worldview, mythologization, and the image of the subculture. The character of the «inverted» mad world correlates with the image of a madman, a victim and a potential threat to the brutal world.*

Key words: «Generation Y», existential consciousness, body, illness, «new openness», transient thinking.